

Le livre à venir

Ivo Michiels ken ik sinds mijn twaalfde, ik groeide met hem op. Met zijn jonge vrouw Christiane kwam hij geregeld bij ons thuis. Hij was de fetisj-auteur van mijn vader, die zijn proefschrift had gewijd aan *Het boek alfa*, Ivo's roman uit de jaren zestig, geprezen en tegelijk verguisd omdat hij experimenteel en vernieuwend was. Zij was mijn rolmodel, een gracieuze schrijversvrouw die ik bewonderde en in vertrouwen nam. Ze waren naar de Provence verhuisd, gedroomd paradijs voor het meisje dat ik was. Doordrongen van een verheven beeld van schrijvers en literatuur ging ik Nederlandse letterkunde studeren en luisterde toegewijd naar mijn vaders colleges over Ivo's werk. Ik trouwde zelf met een schrijver, vele jaren ouder dan ik. We kochten een huis in de Provence, een paar dorpen van Ivo en Christiane vandaan. Rond de eeuwwisseling maakte ik een portret van Ivo voor de Vlaamse televisie, nog eens tien jaar later een gesprekkenboek. In zijn dorp stelde hij me lachend voor als '*ma biographe*'. Een jaar later ging hij dood. 2012, hij was net geen negentig geworden. Ik bleef achter met verdriet, veel vragen en een onuitgesproken last: de opdracht die hij me gelaten had.

Met het gesprekkenboek had ik de intieme drijfveren willen blootleggen van de altijd wat gespannen man die voor me zat: wezenlijke wendingen, kwetsuren, vreugde, spijt. Veel was ongezegd gebleven. En hij wist, met die schichtige, weerloze ogen die me aankeken, dat ik dat

wist. ‘Alles wat ik heb beleefd staat in mijn werk,’ was de vluchtweg die hij nam. Of: ‘Het enige wat telt, is de werkelijkheid in het boek.’ Met die opvatting was ik opgegroeid – de autonomie van de tekst. Ik wilde eraan voorbij. ‘Is een falend geheugen niet per definitie een selectief geheugen?’ vroeg hij zich af. Ook wat hij vergeet – of verdringt – maakt een mens tot wie hij is. Bevlogen sprak hij over ‘construeren’ in plaats van ‘reconstrueren’ van de beleefde tijd. ‘Je verleden ligt vóór je.’ Ik knikte welwillend. Mijn reserves groeiden met de jaren.

Hoe zat het nu echt in de Tweede Wereldoorlog? Wat met de zoon, in 1944 in Duitsland verwekt, die hij ontweek? Wat met Christianes stille verdriet om wat niet was? Vanwaar zijn diepe angsten? De geheime liefde? Langzaam werd ik naar die geheimen toe gedreven, ontdekte ik schaduwkanten van het Provençaalse paradijs. Ik wilde begrijpen, ontsluiten wat gesloten was gebleven. Het duurde nog tot aan Christianes overlijden in 2018 alvorens ik de urgentie voelde. Een dag voor ze stierf sloeg ze de spijker op de kop: ‘Ik moet eerst verdwijnen alvorens jij je vleugels kan uitslaan met dit boek.’

Na haar dood kon ik onmogelijk dit boek níet schrijven. Jarenlang had ze me de mooiste schriften geschonken, ze bleven leeg. Haar grote droom, zelf publiceren, had ze op mij geprojecteerd. Met de woorden die ze me naliet zou ik naast Ivo’s verhaal ook het hare vertellen. Niet het boek zoals van me werd verwacht, over de god die Ivo voor Christiane was, de door mijn vader bewonderde auteur. Wel een portret van een mens getekend door de tragiek van de tijd, de keuzes die hij maakte, de gevolgen daarvan voor anderen. Zijn stilzwijgen, en de weerspiegeling ervan in zijn werk. In de stiltes die Ivo naliet werd dit boek geboren.

De kern: de Tweede Wereldoorlog. Toen hij nog Henri Ceuppens was. Zonder die oorlog geen littekens, geen Ivo Michiels-oeuvre. Zijn strafdossier: niemand kende het. Zijn zoon liet het me inkijken, moedig, onafwendbaar. Ik luisterde naar zijn verhaal, tekende het op en

gaf hem zo zijn plek als zoon terug. Veel raakte opgehelderd, Ivo's *Schildwacht schuldwacht* bleek niet enkel een experimenteel spel met taal. Ik weet nu waar de schildwacht zich ophield, en waarom hij ook schuldig was. De schrijver en zijn schaduw: getraumatiseerd slaagde hij er niet in het schuldgevoel dat hij met zich meedroeg te verzachten. Hij had zich kunnen bevrijden. Maar hij bleef door angst getekend tot op zijn sterfbed.

Natuurlijk zou ik ook documenteren waarom Ivo Michiels geldt als een van de grote schrijvers van zijn tijd. De onvermoeibare stimulator die hij was voor al het nieuwe in literatuur, film en beeldende kunst. De tijdschriften die hij bestierde. De begeesterende filmdocent die hij was. Gevolgd door de uitputting waarmee hij op zestigjarige leeftijd naar de Provence vertrok, om zich te wijden aan wat hij twintig jaar eerder uitgetekend had: een tiendelig *Journal brut*, waaraan hij eenzaam koppig door bleef schrijven.

Ik las en herlas zijn werk, sprak met intimi, reisde in zijn voetsporen, meanderend tussen tijdslagen en plekken. Ik doorploegde archieven. Schikte en herschikte, zocht verborgen samenhang. *Remonter la cohérence cachée.*¹ In zijn leven, maar gaandeweg ook in het mijne. Tot mijn verbijstering vond ik in Ivo's archief een map onder mijn naam, met brieven en foto's van het kind, het verwachtingsvolle meisje, later de begrijpende vrouw die ik voor hem was. Mijn tocht om dichter bij Ivo en Christiane te komen werd er zo ook een naar mezelf. Naar wiens model had ik mezelf gevormd?

Geduldig bewoog ik me van buiten- naar binnenkant. Achter zijn vrolijke lach vond ik een onzekere man, gebukt onder gevoelens van minderwaardigheid, schaamte en melancholie. Ik poogde te ontsleutelen wat hij via experimentele schriftuur versleuteld had – datgene waarvoor mijn vader hem zo hooglijk waardeerde. Ik zocht mijn eigen positie. Twee generaties jonger. Vrouw. Schrijversvrouw bovendien. Maar anders. Ik trok schrijvend mijn eigen spoor, terug naar de fun-

damenten van mijn kindertijd en tegelijk vooruit. Lange tijd was het me niet duidelijk waarom het me zo bezighield.

Dat er door die toenadering ongewild ook een verwijdering zou ontstaan bleek onvermijdelijk. De pijn en schroom die gepaard gingen met dit delicate ontbloten vroegen tijd, net als de onttovering en tegelijk het mededogen met de complexe mens die Ivo was. Er is het leven zoals hij het had geleefd, en er is het leven zoals hij het had geschreven en verteld. Die dubbele wereld, mocht ik daaraan raken? Kwam het mij toe om de balans op te maken van dit hooggestemde schrijverschap?

Dit boek is het verhaal van een schrijver getekend door oorlog, en de gevolgen voor zijn intimi. Het werd ook mijn verhaal, dat van de literaire *Welt von Gestern* waarin ik opgroeide, bevolkt door mannelijke schrijvers die bewonderd wilden worden, en vrouwen die in de schaduw bleven. Ik zocht mijn evenwicht tussen mythe en realiteit, tussen fictie en de nooit volledig uitspreekbare werkelijkheid. Kan waarheid ooit helemaal gezegd worden? Ivo overschreef waarheid, wat hij schreef werd voor hem waar. Het is wat veel schrijvers doen. Deed ik dat ook? Wat waar was voor het meisje van twaalf, de studente van eenentwintig, was dat niet langer voor de vrouw die dit schreef.

Op een dag zal ik haar alles vertellen wat ik niet heb verteld!

Met alle liefs, voor gisteren, vandaag en morgen.

Ivo, Le Barroux, zomer 2011

Deze boodschap vond ik terug nadat dit boek geschreven was. Ik stond perplex. Zoeken naar wat verzwegen bleef, mezelf onderweg leren begrijpen, dat was mijn onuitgesproken leidraad geweest. Nu stond het daar, zwart-op-wit: wat onverteld gebleven was. Het heeft jaren gekost om voorbij het wel vertelde te geraken: schrijvend be-

woog ik me naar hem toe (deel I); leefde met hem (deel II) en ging weer van hem weg (deel III). Pas toen ik klaar was, sloeg ik achteloos mijn exemplaar open van het gesprekkenboek, en vond de boodschap die ik al die tijd vergeten was.

*

Het begon bij het nakende overlijden van Christiane. November 2018 – ik was in Straatsburg – de kerstmarkt stond er al. Aan de rand van de binnenstad hadden Gele Hesjes barricades opgeworpen en vuurtjes gestookt. Met mijn rolkoffer bewoog ik me tussen de trage mensen-massa om het hotel te bereiken, tegenover de kathedraal. Tijdens de reis had ik uitgekeken naar novemberstilte, door rustige straten dwalen, ergens iets eten, een lange nacht in een knus hotel. Niets daarvan.

Zo meteen werd ik op een boekenbeurs rond Joodse literatuur verwacht.² De sfeer was intiemer dan ik me had voorgesteld; de geur van Joodse lekkernijen kwam me tegemoet, op de tafels lagen boeken van Yotam Ottolenghi, Pascal Bruckner en David Grossman broederlijk naast elkaar. Ik voelde me een indringer op een familiefest, nam plaats in het auditorium; een hoogbejaarde vrouw die de Shoah had overleefd begon net te spreken. Een paar jaar eerder had de Franse president haar met andere overlevers ontvangen, diezelfde dag was ze beginnen schrijven. Op haast zakelijke toon sprak ze over de deportatie in de goederenwagon, drie dagen en drie nachten. Bij aankomst moesten haar mama en broertje naar rechts, zij naar links. *'Agis comme si j'étais toujours à tes côtés'*³ waren haar moeders laatste woorden.

Ik poogde mijn emotie te bedwingen, dacht aan Ivo. Hij zou mijn ontmoeting delen indien hij nu naast me zat en fluisteren, zoals hij vaker deed: 'We wisten het niet.' Ik zou mijn hand geruststellend op zijn arm leggen en zeggen: 'Nee, jullie wisten het niet.' Maar een stem in mezelf zou vragen: 'Wat verberg je me nog, op jouw hoge leeftijd?' Met een

vriend had hij ooit een boom willen planten in Jeruzalem, symbool van verder leven ondanks alles, maar dat was er niet van gekomen.

‘Wat niet geschreven is, is verloren,’ hoorde ik de vrouw op het podium zeggen. Een stille wenk.

Ik verliet de beurs en belde Christiane. Luisterend naar de beltoon zag ik de kamer met de haard, de kat in een krul op de kleurige bank in het huis in Le Barroux. Geen antwoord. Ik probeerde haar mobiel.

‘Dag Sigrid,’ klonk het opgewekt. Ik hoorde het ruisen van de autoweg. ‘Ik ben in België. We zijn gisteren uit Le Barroux vertrokken, Bie en ik. We zijn net de grens over.’

Bie Van Vlierden was de vriendin die haar op zou halen eens het moment gekomen. Duizend kilometer richting dood. Ik voelde paniek. Nu nog niet. Ik moest nog met haar praten. Straks ging ze in België dood en was ik nog hier. ‘Blijf nog even leven,’ wilde ik zeggen, ‘ik wil nog zoveel weten.’ Maar hoe zelfzuchtig zou het zijn om in het licht van het einde haar nog verhalen, gebeurtenissen, geheimen te willen ontfutselen?

‘Ben je nu al in België?’ vroeg ik. ‘Doe voorzichtig. Ik ben bijna thuis.’

‘Ik verwacht je.’ Haar vertrouwde vrolijkheid.

Waarom had ik de voorbije weken geen tijd gemaakt maar me laten afleiden door de drukte van de dag? Ik zat vol zelfverwijt. En tegelijk was ik ontsteld. Waarom had ze me niet gezegd dat de ziekte haar lichaam had overgenomen? Voor het eerst voelde ik, daar tussen de Joodse boeken, een urgentie die jaren op zich had laten wachten. Met een hoofd vol jagende gedachten stond ik stil voor een rek met de collectie *Nouvelle Revue Française* van Gallimard. Sobere kleur van eierschaal omboord met fijne rode en zwarte lijn. Ik nam een exemplaar, op het omslag stond *Le livre à venir*. Blanco pagina's, gelijnd, een leeg cahier. Ik kocht het, verliet de beurs, wrong me tussen de Gele Hesjes en kerststallen met geur van kaneel en gepofte kastanjes

terug naar het hotel. In mijn stille kamer opende ik het notitieboek. Ik dacht aan Ivo midden jaren vijftig, de eerste woorden in zijn vroege *Journal brut*: ‘Wie. Ben. Ik?’

*

Ik was onrustig uit Straatsburg teruggekeerd en in een droomloze slaap getuimeld. Bij het ontwaken had ik gedachteloos het weerbericht gescrold. Le Barroux: zonovergoten, mild. Brussel: donkere wolken, kil. Ik had ontbeten, toast met *les cérises de Barroux*, en Christiane gebeld, die in Antwerpen was aangekomen.

‘Kom maar vandaag,’ klonk het gedecideerd. Morgen zou ze overleggen met de arts.

Ik had een okerkleurige jurk gekozen, Christianes kleur, Provençaalse zandsteen, de bruinlederen knielaarzen die ze me ooit schonk. Onder een dreigende hemel was ik langs koopcentra op de baan richting Antwerpen gereden, denkend aan die zoveel mooiere wereld bij het Provençaalse huis dat baadde in winters licht. Zopas werd het verlaten door de vrouw die het 38 jaar had bewoond, 32 jaar aan de zijde van haar schrijvende man. Was Pepita aan het poetsen zoals steeds op maandagochtend? Had stofzuigen nog zin?

Een paar weken geleden, Christiane sliep uitgeteld op de bank, had Pepita me de wintertuin getoond met boeddha's, bonsaiboompjes en oosterse planten. ‘*Partout où elle pose ses yeux, ça doit être joli.*’ Drong het tot haar door dat Christiane niet meer terug zou komen, anders dan al die keren dat ze door Europa reisde en operahuizen bezocht?

Ik trof Christiane aan, waardig zittend in de salon van haar zus Niki. Ze leek een pop met gouden schoenen, met haar zijden blouse en pantalon, juwelen ingelegd met diamant. Ivo's blanke gilet met rode stippen verhulde de ingevallen vormen van haar lichaam. Meteen bij aankomst had ze een kapper bezocht, haar make-up lag als een masker over haar dunne huid.

Ik vlijde me tegen haar aan, ze nam mijn hoofd in haar broze handen.

‘Op deze laatste dag,’ zei ze vrolijk, ‘drinken we champagne, en er is ook een oestertje!’

Ik slikte. Laatste dag?

De arts had een moment voorgesteld, zijn agenda had bepaald dat het meteen morgen werd. Hij was, zo had ik inmiddels begrepen, een befaamd voorvechter van euthanasie in België. Bij mijn laatste bezoek in Le Barroux had ik een bericht op haar antwoordapparaat gehoord terwijl ze sliep. Ik had zijn stem herkend, geschokt had ik begrepen wat ze voorbereidde. Later vernam ik dat ze hem reeds midden augustus had bezocht, terwijl we rond die tijd nog schijnbaar zorgeloos lunchten aan de voet van het dorp. Achtelooos had ze iets gezegd over licht gestegen waarden. Ik had haar gevraagd om me op de hoogte te houden, we zouden nog lange gesprekken voeren, vanaf de winter was er ruimte in mijn agenda. Zeeën van tijd, dacht ik. Dat ze terminaal was, net tevoren op en neer naar de arts in België was gereisd, had ze niet vermeld.

Christiane was er altijd, vergroeid met het huis aan de voet van het kasteel dat me sinds mijn kindertijd vertrouwd was. Ik kon haar bel-len op elk moment, ’s ochtends vroeg wanneer ze het gekwetter van de vogels of het bloeien van de amandelboom bezong, ’s avonds laat wanneer ze zich terugtrok met een dagboek en operamuziek. Mijn dierbare wereld daar in het zuiden was ondenkbaar zonder haar.

Ze had met haar zus de begrafenisondernemer bezocht, de champagne en hapjes voorgeproefd. Geen lauwe koffietafel, een sprankelende receptie om het leven te vieren.

‘Ik heb een mooi, feestelijk leven gehad,’ herhaalde ze als een mantra, zodat ze het zelf kon geloven. Ik geloofde het welwillend met haar mee. We klonken, ze dronk haar glas champagne in één teug leeg. Ik vroeg me af wat ik kon bijdragen op deze onwezenlijke dag. Ik diepte mijn *Livre à venir* op, toonde mijn eerste notities.

‘Je bent begonnen!’

Ze vroeg me iets voor te lezen. Ik kon onmogelijk weigeren, zocht iets uit. Ze sloot de ogen, luisterde tevreden.

‘Floep!’ zei ze. ‘Mijn licht gaat uit. Jouw licht gaat aan. Ik moet vertrekken opdat jij zou schrijven.’ Hoe lichtvoetig sprak ze over dat vertrek, tot in de puntjes voorbereid.

Er heerste een gezellige drukte in het huis. Een komen en gaan van bezoekers, er kwamen brieven, berichten, telefoontjes. Dorpsgenoten die haar duizend kilometer zuidelijker hadden uitgezwaaid wensten haar een goede vaart. Ze legde een paar oorbellen in mijn hand, gekocht in Indië, haar laatste grote reis. In de tempels had ze leven en dood bij elkaar aangetroffen, zoals in de boeddhistische geschriften die ze sinds jaren had bestudeerd. Ik luisterde aandachtig, nooit eerder had ze me over haar reizen verteld. Ik had er ook nooit naar gevraagd. Al die jaren ging de aandacht naar Ivo, en naar ons, bezoekers. Over zichzelf sprak ze veelal kort, bedrieglijk jubelend – een fonkelend schild dat haar kwetsbare kern verborg. Ik herinner me dat ze een cahier uit Indië voor me had meegebracht, gezeefd papier gebonden in rood fluweel, een zachte aanmoediging. Het was leeg gebleven. Ik was onoplettend geweest, zag haar gevecht te weinig, was te veel bezig met het mijne.

‘Het is fascinerend,’ zei ze, ‘om te observeren hoe mijn lichaamsfuncties het een voor een begeven, hoe mijn lichaam me verlaat.’

Op de salontafel lagen homeopathische middelen en morfine tussen de oesterschelpen. Het afscheid kondigde zich aan, een priester was gearriveerd.

‘Dag, Sigrid, ik zal je blijven volgen, ik zal met je blijven praten, je zal zien.’

Een liefkozing, in niets verschillend van die op warme augustusdagen wanneer ik uit Le Barroux vertrok, klaar voor een nieuw werkjaar in het noorden. Nog één keer keek ik om, haar blik doofde uit, ze zag me al niet meer.

